

УТВЪРЖДАВНЕТО НА РИМСКАТА ВЛАСТ И ИМПЕРАТОРСКИЯТ КУЛТ В ДОЛНА МИЗИЯ

Надя Тошмакова

Римската експанзия на Балканите е продиктувана от желанието на римляните да защитят своите икономически и стратегически интереси в източната част на Средиземно море. Тракия се явява един от основните стратегически региони за контрола на Рим над пътищата, свързващи Северна Италия и Мала Азия, който е един от главните икономически региони в източната част на Средиземно море. Римската експанзия срещу Тракия добива ясни очертания в I в. пр.н.е.

Проблемът за императорският култ като инструмент за налагане на римската власт в провинциите е част от по-мощния въпрос за идеологическите основи на римската императорска доктрина. Налагането на императорския култ в Тракия започва с появата на първите легионерски лагери *castra* и получава своето естествено продължение в градски центрове с различен статут (Иванов Т., Р Иванов 1998, 10–19). В тази връзка следва да се разгледат накратко процесите, свързани с изграждането на основните типове градски агломерации в римските провинции Тракия и Мизия във връзка със системното разпространение чрез тях на императорския култ и римската цивилизационна идентичност сред траките (Гочева 1997, 107–111).

Създаването на провинция Мизия е продължителен процес. Неговото начало е поставено с походите на Марк Лициний Красс в 29 и 28 г. пр.н.е. в Тракия на север до р. Истрос. В основни линии крайт на разглеждания процес може да се постави във второто десетилетие на I в. от н. е. Около 15–11 г. пр.н.е. римляните основават префектура, управлявана от префект, който контролира подчинените му две тракийски племенни общини (*цивитатес*) по долното течение на р. Дунав. Тези *цивитатес* са създадени върху територии, които впоследствие се превръщат в ядрото на бъдещата провинция Мизия. Едната *цивитатес* се нарича Мизия с център в Рациария, а другата – Трибалия с център Ескус. До края на I в. пр.н.е. в тези *цивитатес* и техните центрове са разположени на постоянни

лагери V Македонски и IV Скитски легион (Иванов Т., Р Иванов 1998, 11). До създаването на провинция Мизия префектурата е пряко подчинена на провинциалния управител на провинция Македония. Последователната политика на римляните в последните десетилетия на I в. пр.н.е. по налагане на своята власт в разглеждания регион демонстрира римското желание за налагане на контрол над долното течение на р. Дунав. Осъзнавайки стратегическото значение на р. Дунав римляните се опитват да наложат контрол върху този лимес.

Конституирането на императорска провинция Мизия е един от важните етапи в налагането на римската доминация в зоната на Долния Дунав. Първоначално провинция Мизия е създадена в зоната по самото течение на р. Дунав. В периода до 45 г. провинцията в повечето случаи се управлява от проконсулт на провинция Македония, който едновременно се явява и административен управител на провинциите Ахейа и Мизия. Тази практика е наложена поради необходимостта да се контролира независимото Тракийско царство. Формирането на провинция Тракия премахва необходимостта от следването на визираната по-горе практика. Провинция Мизия започва да се управлява от самостоятелен управител с ранг на проконсул. В 86/7 г. император Домициан разделя провинция Мизия на две. Създадени са провинциите Долна Мизия, която обхваща територии от Черно море на изток до р. Циабрус (Цибрица) на запад и Горна Мизия от р. Циабрус на изток до реките Дрина и Сава на запад. Проконсултът на Долна Мизия резидира в Томи, а проконсултът на Горна Мизия – в Сингидунум.

След смъртта на Реметалк III и ликвидирането на Тракийското царство около 45 г. Тракия става сенаторска провинция и се различава по своята организация от императорската провинция Мизия. Докато в провинция Мизия римляните установяват пряк контрол, то в провинция Тракия първоначално те залагат на индиректния подход. Тази двойственост в римската политика на администриране на две провинции, намиращи се в непосредствена близост е провокирана от различните социополитически обстоятелства, характерни за всяка от тях.

Провинция Мизия е създадена като фортпост на римското владичество в Долния Дунав. В същото време провинция Тракия е създадена като част от традиционната римска практика за превръщането на клиентелските държави в римски провинции, но със запазването на опцията

поне в близко бъдеще за възстановяване на техния автономен статут. При териториално-административната организация на провинция Тракия римляните запазват стратегиите, наследени от Тракийското царство. За стратегии са назначени романизирани тракийски аристократи, които се превръщат в сигурна опора на римската власт в Тракия през втората половина на I в. и първите десетилетия на II в.

През I в. с постепенното организиране на провинция Мизия римляните освен вече споменатите легионерски лагера създават и няколко по-малки укрепени пункта, които те превръщат в основни бази за създадената от тях дунавска флотилия. Сред тях на първо място трябва да се отбележи Рациария. Самото наименование идва от определени военни плавателни съдове, използвани от римляните в Рейнската и Дунавската флотилия. Следващият по значение пристанищен пункт в провинция Мизия е Сексагинта Приста (дн. гр. Русе). Сред важните от военна гледна точка укрепени римски пунктове по течението на р. Дунав следва да бъдат споменати още Бонония (дн. Видин), Дуросторум (дн. Силистра), Виминациум (дн. Костолац), Сингидунум (дн. Белград).

Формирайки провинция Тракия император Клавдий, при когото е поставено началото на процеса, създава колония в тракийския град Апри – 45 г., въпреки че би могло да се спори дали Апри първоначално е създадено върху територията на провинция Тракия или е създаден в територията на т.нар. императорски домен в Тракийския Херсонес. Създаването на колонията Делутум – 68/9 г. е част от по-глобалната стратегия на император Веспасиан за формиране на колонии от римски ветерани в стратегически пунктове особено по Черноморското крайбрежие.

Масовият процес на урбанизация в римските провинции Тракия, Долна и Горна Мизия започва през управлението на император Траян – 98 – 117 г. Той създава в провинция Тракия римските градове Никополис ад Иструм (дн. с. Никюп, Великотърновско), Никополис ад Неструм (до дн. с. Гърмен, Гоцеделчевско), Марцианополис (в околностите на днешна Девня), Августа Траяна (дн. Стара Загора), като последният град е изграден върху по-ранния тракийски град Берое. Тези градове са с особен статут, който в основни линии повтаря статута на град Никополис в Епир от император Октавиан Август. Те имат правото да сечат собствени монети, върху които се изписва името на настоящия провинциален управител. Той дава и съгласие за отсичане на монетни емисии с по-голям номинал.

Друга характерна особеност на създадените от Траян градове е и фактът, че от техните територии римляните набират войници, за разлика от старите елински полиси. Повечето от тях са изградени на територии, върху които преди тяхното създаване не съществуват тракийски градски центрове.

В мизийските провинции император Траян стартира процесът на урбанизация с обявяването на бившите легионерски лагери Ескус и Рациария за колонии. С този акт Ескус съответно в провинция Долна Мизия, и Рациария в провинция Горна Мизия получават възможно най-високия статус в римската провинциална уредба.

В същото време император Траян дава статут на муниципия на редица вече реално съществуващи градски центрове около лагерите на римските легиони, разположени в провинция Долна Мизия. Този процес може да се проследи при Нове (м. Стъклен, край Свищов). Впоследствие следващите императори от династията на Антонините продължават тази практика и превръщат в муниципии с различен ранг бившите легионни или кохортни лагери. В тази връзка могат да се посочат като примери Монтана (дн. Монтана) получила този статут в 161 г., Дуросторум (дн. Силистра) получил статут на муниципия от император Марк Аврелий или император Каракала. Сексагинта Приста (дн. Русе), Трансмариска (дн. Тутракан), Трезмис (дн. Иглица, Румъния), Тропеум Траяни и др.

В провинция Горна Мизия статут на муниципии при Антонините получават Виминациум (дн. Костолац) от император Адриан – 117 – 138 г. Сингидунум (дн. Белград) в 169 г. от император Марк Аврелий. Найсос (дн. Ниш), Бонония (дн. Видин) и редица други.

Създаването на първите военни лагери в началото на I в. сл.Хр. води до появата на т.нар. канаби (cannabae) селищата, в които живеят не само легионерите със семействата си, но също така и търговци и занаятчии, често обслужващи нуждите на лагера. С течение на времето канабите се разрастват до космополитни градове с типичната римска планировка *decumanus maximus* и *cardo maximus*, пресичащи се на форума или агората в градовете от елинистически тип. Около форум са разположени основните обществени сгради – булевтериона и булето в Тракия и постройката на градската курия в Мизия. В близост до форум се разполагат базиликите на божествата на Капитолийската тройца – Юпитер Оптимус Максимус, Юнона Регина и Минерва Аугуста. Единствено в български-

те земи в Ескус се предполага за издигнати храмове на трите божества едновременно, съдейки от двата храма намерени около форума, като единия се предполага, че е на Фортуна. Често към capitoлийската троица се почита богинята Деа Рома.

Култът към гениите се заражда през III в. пр.Хр. в Испания и Африка като чисто битов култ. Гениите, съпровождани като закрилници мъжете, а юнос бдели над жените. Този култ е израз на римското желание за живот в хармония с боговете и по същността си той е типично римски. С времето култът придобива официален характер и започва да се използва за пропагандиране на императора и сената. Идеята е, че държавната власт е като голямо семейство на по-висше ниво. Този култ получава широка популярност и в провинциите на Римската империя посредством легионерските лагери. Започва почитането на императора като закрилник и божество. Често трябва да бъде измолвана неговата милост.

Императорските култове придобиват широка популярност в Мала Азия през управлението на Октавиан Август. Такива са засвидетелствани в Никомидия и Ефес. По-късно култът се пренася и по нашите земи, като за различните провинции той достига по различен начин и в различно време. Най-масово проявление култът намира в Мизия с появата на легионите и трайното им установяване първо в префектура Мизия, а впоследствие и в провинция Мизия през I в. сл.Хр. Постепенно чрез легионерите и техните връзки с местното население се разпространява и императорският култ. Сравнително ясно може да се проследи култът в Нове.

Нове става военен лагер около 45 г. сл.Хр. Първоначално той е седалище на VIII Августов легион, а по-късно в 68 г. сл.Хр. – на I Италийски легион. Лагерът е и важен стратегически пункт – разположен на завоя на Дунава при о. Белене (дн. Нове) остава като един от малкото типично римски лагери, в които ясно може да се проследи развитието на религиозния живот. При разкопки е разкрита комендатурата, където са се запазили инсигниите на легиона, включително и орелът. В едно от помещенията се извършвал и императорският култ. Редом с находките е намерена и глава от статуя на император Каракала, а също така и части от бронзови статуи, вероятно със същото предназначение. За императорски култ говорят и лапидарните надписи, по-ранните, от които се свързват с Антонините и по специално с Нерва и Хадриан (Гочева 2003,

23–27). Надписите вероятно са на ветераните от I Италийски легион. Формулата *pro salute imperatorum* се чете и на голям брой паметници, посветени на император Септимий Север. Намерена е и плоча с официален характер, посветена на Септимий Север, Каракала и Гета. Свързва се с възстановяването на принципията. На паметника вероятно е имало и изображение на орел или знака на легиона – глиган. Поставянето на орли, вълчица или знаците на легионите е сравнително често срещано явление извън Рим и Италия.

Почитането на Капитолийската триада, което често подсказва за наличие на почит към императора, е сравнително слабо застъпено в Нове. Малкото намерени надписи се свързват с култа към Юпитер, Юнона и Минерва.

Храмове на триадата са намерени и в Улпия Ескус. Около форума са разкрити храмове на Капитолийската Триада. В близост е открит и храм на Фортуна. Храмът е издигнат през управлението на император Комод. Предполага се, че на това място е почитан и култът към императора.

Третото място, където може да се локализира императорски култ това е Никополис ад Иструм. Градът е създаден по образеца на Никополис в Епир. Градът първоначално е към провинция Тракия, но по-късно – 193/7 г. е принаден към Долна Мизия. В Никополис ад Иструм официален език бил гръцкият. По отношение на религиозния живот имало специална колегия, която се грижела както за култа към главните божества Зевс, Хера, Асклепий и др., така и за почитането на императора (Иванов, Т., Р. Иванов 1994, 18–21). Почитта към владетеля била по-скоро на официално ниво, отколкото на битово. Около агората са намерени редица статуи на Северите, сред които тези на Септимий Север и съпругата му Юлия Домна, Каракала и бронзова глава на Гордиан III, отново говорещи за почит към императора.

Без да претендираме за изчерпателност и окончателно решение по така формулираната тема, която сама по себе си представлява един изключително сложен обект на изследване, ще се позволим да предложим една работна хипотеза, която разбира се във времето ще подлежи на развитие и доуточняване. Налагането на римската власт в новосъздадената провинция Мизия, която е и гранична, е съпроводено с настаняването на легиони. Легионерите постепенно налагат в провинцията през

целия I в. сл.Хр. своята специфична култура, част от която е и култът към императора. Утвърждаването на римската власт по Долния Дунав през управлението на Марк Улпий Траян подпринася съществено и за развитието на култа към императора. Дори в Рим фигурата на Траян е давана за пример на император. В тази връзка е обяснимо и усиляването на култа на императора в провинция Долна Мизия през II в. сл.Хр.

ЛИТЕРАТУРА

Генчева, Е. Първият военен лагер в *Novae*, провинция Мизия (Северна България). София – Варшава, 2002.

Герасимова, В., Л. Слокоска. За управлението на градовете в Тракия I–III век. – In: *Tera Antiqua Balkanica*, II, 1987, 247–249.

Герасимова, В. Дислокация на римските помощни войски в провинция Мизия от 44 до 86 г. – *Археология*, XII/4, 1970, 22–34.

Герасимова, В. Военното дело в Долна Мизия. – *ИИД*, 34, 1981, 95–100.

Гочева, Зл. Императорският култ и характерът на романизацията по Долнодунавския лимес. – Традиции и приемственост в България и на Балканите през средните векове. Юбилеен сборник посветен на проф. дин Йордан Андреев, Велико Търново, 2003, 21–31 **Гочева, Зл.** Завещано от траките. С., 1997.

Иванов, Т., Р. Иванов. Улпия Ескус. Римски и ранновизантийски град, С., 1998.

Иванов, Т., Р. Иванов. Никополис ад Иструм. Том I. С., 1994.

Митрев, Г. Д. Религиозни общества в провинция Македония, свързани с императорския култ. – In: *Jubilaeus I: Юбилеен сборник в памет на акад. Д. Дечев*, 1998, 80–83.

Стефанов, Ст., М. Тачева. Към историята на Нове (Долна Мизия) през II в. от н. е. – *ИБИД*, 26, 1968, 221–230.

Тачева, М. Власт и социум в Римска Мизия и Тракия. I. С., 2000.

Тачева, М. Северната граница на провинция Тракия до Северите, I. От Аламус до Никополис ад Иструм. – В: Трети международен симпозиум „Кабиле“, Поселищен живот в Древна Тракия. Ямбол, 1994, 115–124.

Топалилов, И. Някои аспекти на ранната история на Никополис ад Иструм. – In: *Seminarium Thracicum*, 5, Втори Академични четения в памет на академик Гаврил Кацаров. С., 2001, 163–168.

Филов, Б. Помощните войски на римската провинция Мизия. – *ИИД*, 2, 1906, 41–90.